

UDK 811.163.42'35

Prethodno priopćenje

Rukopis primljen 15. X. 2015.

Prihvaćen za tisak 7. I. 2016.

Lana Hudeček

Milica Mihaljević

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

*lhudecek@ihjj.hr**mmihalj@ihjj.hr*

MALI ŠKOLSKI PRAVOPIS KAO POMOĆ PRI UČENJU HRVATSKOGA JEZIKA U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE

U radu se pokazuju neka rješenja primijenjena u *Malome školskom pravopisu*, koji se izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Autorice rada, koje su voditeljice projekta te urednice i suautorice *Pravopisa*, izlažu i objašnjavaju načela koja su primijenjena u njemu, a koja se odnose na mjeru i način na koji je u njega ugrađena hrvatska standardnojezična (ne samo pravopisna) norma. Pri izgradnji tih načela polazi se od poznatih načela iznesenih u metodičkoj literaturi, a ta se načela dograđuju vlastitim promišljanjem i iskustvom stečenim praktičnim radom te napomenama kolega na referate iznesene na skupovima.

0. Uvod

Objavljivanjem *Hrvatskoga pravopisa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013. godine te preporukom Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta od 31. srpnja 2013. godine, kojom se preporučuje njegova uporaba u osnovnim i srednjim školama Republike Hrvatske, nastala je potreba prilagodbe sadržaja *Hrvatskoga pravopisa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, koji je pisan za najširi krug govornika hrvatskoga jezika, najmlađim korisnicima, tj. učenicima od 1. do 4. razreda osnovne škole. Tu su potrebu na stručnim skupovima učitelja i nastavnika na kojima je predstavljen *Hrvatski pravopis* isticali sami polaznici. Stoga je u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje pokrenut institut-

ski projekt izradbe *Maloga školskog pravopisa* (voditeljice projekta Lana Hudeček i Milica Mihaljević), koji je prihvatilo Znanstveno vijeće Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje na sjednici održanoj 7. veljače 2014. Rukopis *Maloga školskog pravopisa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u obzir je uzeo sadržaje nastavnih predmeta od 1. do 4. razreda opisane i predviđene za poučavanje *Nastavnim planom i programom za osnovnu školu*, objavljenim 22. kolovoza 2013. godine. Učenici nižih razreda osnovne škole dosad se nisu služili pravopisom jer nije postojao hrvatski pravopis primjeren njihovoj dobi. Još je 1996. Stjepko Težak isticao: „Osim toga učenike već u nižim razredima treba poticati da se služe rječnicima, a pravopisni priručnik morao bi im najdalje u sedmom razredu postati priručnom školskom knjigom.” (1996: 274). Smatramo da se već u nižim razredima osnovne škole učenici mogu služiti njima primjerenim pravopisom, koji će omogućiti da se u 7. razredu počnu služiti i općim pravopisom, te da za takvim pravopisom postoji velika potreba.

Pravopisi se mogu podijeliti u tri skupine: opći, posebni i funkcionalni. Opći je pravopis namijenjen najširem krugu korisnika (takav je *Hrvatski pravopis* IHJJ-a). Posebni pravopisi proširuju pravopisna pravila u skladu s potrebama struke ili područja ili ih prilagođuju metajezikom i metodologijom njihova iznošenja dobnoj skupini ili se opširnije bave pojedinim pravopisnim problemom. Oni mogu biti namijenjeni različitim dobnim skupinama korisnika (*Mali školski pravopis*, o kojemu će biti riječi u ovome radu), baviti se problemima pisanja u pojedinim strukama ili područjima (*Religijski pravopis*) ili se baviti kojim posebnim pravopisnim problemom (*Rječnik velikoga i maloga početnog slova*)¹. Funkcionalni pravopisi s obzirom na uzusna pravila koja vladaju u

¹ Svi se ovdje navedeni pravopisni priručnici izrađuju na Odjelu za hrvatski standardni jezik Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Svima su im temeljna pravopisna pravila ona koja se navode u *Hrvatskome pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Ona su u tim priručnicima razrađena i dopunjena za potrebe određenoga područja ili dubljega pristupa pojedinomu pravopisnom problemu ili, kao u *Malome školskom pravopisu*, pojednostavnjena kako bi bila razumljiva korisnicima – učenicima dobi od šest do deset godina. Rad na *Malome školskom pravopisu* potaknut je našim sudjelovanjima na mnogim županijskim aktivima profesora i nastavnika hrvatskoga jezika te sudjelovanjima na kongresima učitelja i nastavnika hrvatskoga jezika, sudjelovanjem u izradi testova za državnu maturu (u tome smo poslu sudjelovale nekoliko godina kao savjetnice i recenzentice). Tijekom predstavljanja *Hrvatskoga pravopisa* na aktivima učitelja razredne nastave mnogo smo puta čule kako bi bilo dobro da postoji pravopisni priručnik i za djecu najmlađe školske dobi, tj. za učenike razredne nastave. To je bio izravan povod osnivanja institutskoga projekta *Mali školski pravopis*, na kojemu sa suradnicima Kristianom Lewisom i Željkom Jozićem radimo od 2014. godine. Rad na *Religijskome pravopisu* potaknut je činjenicom da smo pri pisanju *Hrvatskoga pravopisa* s religijskim nazivima i imenima imali podosta problema te se nerijetko susretali s neusuglašenim mišljenjima unutar pojedinih vjerskih krugova. Kako *Opći religijski leksikon* Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, *Mali religijski rječnik* Adalberta Rebića i *Hrvatska kršćanska terminologija* Jerolima Šetke nisu priručnici koji daju odgovore na sva složena pravopisna pitanja povezana s religijskim nazivima i imenima (riječ je

određenome području / određenoj struci / određenoj tekstnoj vrsti do neke mjere prilagođuju (mijenjaju) opća pravopisna pravila te se bave pravopisnim problemima u različitim funkcionalnim stilovima i područjima (novinski tekst, dizajnirani tekst); ne uključuju sva pravopisna pravila, nego samo prate (i objašnjavaju) odstupanja od pravila općega pravopisa.²

U ovome ćemo radu pokazati kako *Mali školski pravopis*, posebni pravopis namijenjen učenicima prvih četiri razreda osnovne škole, može pomoći pri učenju hrvatskoga jezika u nižim razredima osnovne škole. *Mali školski pravopis* sastoji se od triju dijelova: pravopisnih pravila, pravopisnoga rječnika i pravopisnih vježba. Pravopisna su pravila prilagođena dobi učenika i ograničena (s manjim iznimkama) na ona pravila koja se uče u prva četiri razreda osnovne škole. U pravopisnome rječniku nalaze se one pravopisno sporne riječi koje se nalaze u udžbenicima, nastavnim planovima i programima svih predmeta. Svrha je *Maloga školskog pravopisa* naučiti učenike jezičnomu razmišljanju i pripremiti ih za služenje *Hrvatskim pravopisom* IHJJ-a. Osim ekscerpiranja riječi i pravila iz navedenih izvora, pripremu za konačno uobličivanje teksta *Maloga školskog pravopisa* pratio je i naš rad na izgradnji njegove teorijske podloge. U studenome 2014. godine sudjelovale smo na tribini IHJJ-a *Jezikoslovne rasprave* te zajedno s Gorankom Blagus Bartolec (voditeljicom projekta *Rječnik velikoga i maloga početnog slova*) održale izlaganje *Posebni i funkcionalni pravopisi*, u kojemu smo iznijele svoj okvir za razredbu pravopisnih priručnika te teorijski odredile *Mali školskih pravopis* kao posebni pravopis. Na 6. HIDIS-u imale smo izlaganje *Korpus tekstova kao podloga za izradu jezičnih priručnika*, u kojemu smo se temeljito osvrnule na korpus za *Mali školski pravopis*. Na skupu u organizaciji Učiteljskoga fakulteta *Istraživanje paradigmi djetinjstva, odgoja i obrazovanja* održale smo izlaganje *Dječji jezik i jezični priručnici za djecu* o prilagodbi leksikografskih i pravopisnih načela dječjoj dobi i likovnim elementima u normativnim priručnicima za djecu.³ U ovome ćemo radu, koji je nastao temeljem našega izlaganja na 3. Međimurskim filološkim danima, dati pregled normativnih elemenata u *Malome školskom pravopisu*.⁴

o priručnicima usmjerenima u prvome redu definiciji pojma – primjerice, u Šetkinu su rječniku sve natuknice pisane velikim slovom te on ne daje nikakvu obavijest o tome koju od natuknica treba pisati velikim, a koju malim slovom), zaključili smo da postoji velika potreba za takvim pravopisnim priručnikom. Rad na projektu *Rječnik velikoga i maloga početnog slova* voditeljice Goranke Blagus Bartolec potaknut je činjenicom da je u internetskom izdanju *Hrvatskoga pravopisa* najposjećenije poglavlje ono o velikome i malome početnom slovu.

² O tome više u Hudeček i Vučić 2014. te Hudeček i Mihaljević 2015b.

³ Rad je objavljen u e-zborniku radova sa skupa (Hudeček i Mihaljević 2015a).

⁴ Napomene i prijedlozi koje smo dobile prilikom tih izlaganja bili su nam dragocjeni u konačnome oblikovanju koncepcije i završnoga teksta *Maloga školskog pravopisa*. Brojne primjedbe kolega i stručnjaka koji su sudjelovali na tim skupovima ugrađene su u rukopis.

Teorijsko polazište za *Mali školski pravopis* pronašle smo u mnogim hrvatskim i stranim metodičkim radovima. To smo polazište i same dogradile uzimajući u obzir i napomene koje smo dobile na spomenutim skupovima⁵. Polazišno je načelo u svakome određivanju mjesta standardnoga jezika u nastavi hrvatskoga jezika da je on temelj školskoga predmeta Hrvatski jezik (Težak 1996: 97) te da je veoma važno da i učenici najmlađe dobi razumiju smisao i status standardnoga jezika te njegovo mjesto u hrvatskome jeziku.⁶ Važno je i da razumiju da je riječ o jeziku koji nitko ne zna od svojega rođenja, nego o jeziku koji se uči u školi, a za učitelje je veoma važno da osvijeste da su upravo oni najvažniji čimbenici u tome procesu i da je veoma važno da se standardni jezik počne usvajati pravodobno jer je to najbolji put za postizanje krajnjega cilja jezičnoga razvoja: postizanje kompetencije odrasloga izvornog govornika⁷ i najbolji način da se izbjegne stvaranje trajnoga izvora jezičnih pogrešaka⁸. Iznimno je važno učenike neprekidno upozoravati na pogreške, čak i kad im zbog njihove dobi nije moguće ili potrebno u potpunosti objasniti pravilo.⁹

1. Cilj, korpus i načela izradbe *Maloga školskog pravopisa*

Cilj je *Maloga školskog pravopisa* naučiti učenike nižih razreda osnovne škole jezičnomu razmišljanju i pripremiti ih za služenje *Hrvatskim pravopisom* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Predviđa se i suradnja s ilustratorom koji bi tekst učinio vizualno i metodički prihvatljivijim s obzirom na dob učenika.

⁵ S tih smo skupova usvojili i primjedbe da bi bilo dobro u rječnik unijeti i neke najčešće pogreške, da bi bilo dobro iscrpnije obraditi rastavljanje na kraju retka te da bi bilo dobro unijeti tablice sklonidbe pojedinih imena, npr. *Mario, Mia, Tea* itd.

⁶ „Hrvatski jezik je jezični standard i supstandard, dijalekt i žargon. Poznavanje tih protega hrvatskoga jezika nužno je i iz naobrazbenih i iz odgojnih razloga. To treba znati kada se utvrđuje kao temelj zahtjev da u nastavi hrvatskog jezika uvelike treba naučiti govoriti i pisati jezičnim standardom.” (Težak 1996: 27–28).

⁷ „U dječjem usvajanju jezika postoji nekoliko razvojnih stupnjeva, a krajnji je cilj jezičnoga razvoja postići jezičnu kompetenciju odrasloga izvornoga govornika. Ovladavanje standardnim jezikom najviši je stupanj jezične kompetencije svakoga izvornoga govornika jer se njime mogu ispuniti sve komunikacijske potrebe i jedini je idiom podložan svjesnu normiranju, a time i određivanju otklona od norme.” (Kuvač i Cvikić 2005: 275).

⁸ „Želimo li olakšati učenje L2 i načiniti ga učinkovitim (pogotovo ako je L2 standardni idiom hrvatskoga jezika), međujezično polje valjalo bi smatrati lingvističkim potencijalom, dakle, poljem učenja jezika, koje će se zatvoriti ako ga pravodobno ne iskoristimo i postati polje izvora trajnih jezičnih pogrešaka.” (Pavličević 2006: 1).

⁹ „Dok ne ovladaju pravilom za koje nemaju dovoljno jezičnog znanja, učitelj samo ispravljajući pogreške i upozorava na pravilno pisanje bez posebnog teoretskoga objašnjavanja ili samo s jednostavnim, učeniku dostupnim objašnjenjem (primjerice da su ne i li zasebne riječi pa se pišu odvojeno od glagola: ne bi li, ne dam, ali se niječnica piše zajedno s imenicama, pridjevima, zamjenicama).” (Težak 1996: 273).

Za potrebe izrade rječnika ispisane su sve pravopisno sporne riječi iz udžbenika za prva četiri razreda osnovne škole. Također je uzeto u obzir pravopisno gradivo predviđeno za prva četiri razreda osnovne škole te su temeljem toga odabrana pravila koja su metajezikom prilagođena učenicima te dobi.

Budući da *Mali školski pravopis* slijedi sva preporučena rješenja *Hrvatskoga pravopisa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, temelji se na svim načelima na kojima se temelji i *Hrvatski pravopis* (osim na načelu normativne hijerarhije jer se u obzir uzimaju samo preporučene inačice). (U njemu se u obzir uzimaju i postavke o rukopisnome pismu iznesene u Bežen i Reberski 2014. i također primijenjene u *Hrvatskome pravopisu*.) To su načelo sustavnosti, tradicijsko načelo, načelo ovjerenosti i potvrđenosti u uporabi te načelo jednostavnosti i primjerenosti korisniku. Posljednja su dva načela bila osobito važna pri izradbi *Maloga školskog pravopisa*. U njemu je posebna pozornost posvećena načelu primjerenosti korisniku (u ovome pravopisu učeniku). To se načelo ne ogleda samo u izboru i prikazu građe, prilagodbi leksikografskih načela dobi i sposobnosti učenika¹⁰, nego će se ogledati i u ilustracijama koje moraju biti u funkciji usvajanja jezičnoga gradiva. Stoga su u sklopu rada na *Malome školskom pravopisu* razrađena načela kojih bi se trebalo držati pri njegovu ilustriranju kako bi se učenicima u dobi od šest do deset godina tekst učinio vizualno i metodički prihvatljivijim¹¹.

2. Normativni elementi u *Malome školskom pravopisu*

Mali školski pravopis podijeljen je na ove cjeline i poglavlja:

Pravopisna pravila	Imena škola, knjižnica, vrtića, ustanova,
Slova	kazališta
Glasovi	Vi i Vaš iz poštovanja
Glasovi č i ć	Sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi
Glasovi dž i đ	Kratice
Ije/je	Pravopisni znakovi
Veliko i malo početno slovo	Točka
Prva riječ u rečenici	Upitnik
Imena ljudi i životinja	Uskličnik
Imena mjesta	Zarez
Imena država	Dvotočka
Imena kontinenata	Spojnica

¹⁰ „Effective teaching cannot begin until you understand what students already know about words and what they are ready to learn.” *Getting started* 2015: 25.

¹¹ O tome opširno u Hudeček i Mihaljević 2015a.

Imena zemljopisnih područja	Izostavnik
Imena otoka	Trotočka
Imena planina	Navodnici i crtice
Imena voda	Kosa crta
Imena ulica i trgova	Pravopisni rječnik
Imena planeta i nebeskih tijela	Vježbice
Imena blagdana i praznika	
Imena bogova i svetaca	
Imena ratova	

Poglavlje *Pravopisna pravila* uključuje ona pravopisna pravila koja učenici uče u prva četiri razreda osnovne škole. Nismo dodavali nova pravila iako učenici neposredno (pri čitanju i pisanju tekstova) primjenjuju i pravila koja ne znaju formulirati. Pouzdali smo se u prosudbu metodičara da je fond pravopisnih pravila koja se nalaze u udžbenicima primjeren dobi učenika i njihovim spoznajnim mogućnostima. Od načela da ne proširujemo fond pravila odustajali smo iznimno rijetko, npr. dodali smo pravilo o pisanju izostavnika zbog toga što je pravilo vrlo jednostavno, a pregledavanjem udžbenika hrvatskoga jezika primijetili smo da se u književnim tekstovima koji se nalaze u udžbenicima izostavnik pojavljuje veoma često.¹²

Jedno od naših načela bilo je da se u *Malome školskom pravopisu* donose samo preporučena rješenja iz *Hrvatskoga pravopisa*¹³. Tako se npr. u poglavlju *Sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi* propisuje da se niječnica *ne* piše sastavljeno s ostatkom riječi u glagolskim oblicima *neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće*, a u rječniku su natuknice:

dodatak dodatci *modni dodatci*

zadatak zadatci *matematički zadatci*

strelica

vredniji (od vrijedan)

¹² Pravilo se sastoji od jedne rečenice: Izostavnik se piše kad se izostavi neko slovo u riječi. Donosi se nekoliko primjera uzetih iz čitanke: *bjež', čut', k'o, mo'š mislit', il', iš'o medo u dućan / nije rek'o: dobar dan.*

¹³ U *Hrvatskome pravopisu* razlikuju se preporučena i dopuštena rješenja. Dopusštena se rješenja pojavljuju u samo nekoliko slučajeva, tj. u samo se nekoliko slučajeva uz temeljno, preporučeno rješenje, koje se nalazi u glavnome dijelu teksta, u rubrici *Objašnjenja* donosi i napomena da je moguće primijeniti i drugo, dopušteno rješenje. S obzirom na to da su dopuštena rješenja u *Hrvatski pravopis* uvedena u prvome redu zbog toga da se ne krše pravopisne navike obrazovanih korisnika koji su u pisanju prihvatili pravopisnu praksu koju mi ne preporučujemo, ali koja se upotrebljavala u praktičnome pisanju i poučavala u školama te da dopuštena rješenja nisu ni u *Hrvatskome pravopisu* zamišljena kao rješenja koja će se poučavati u školi, njih nismo navodili u *Malome školskom pravopisu*.

vrijedan vredniji, najvredniji

brijeg bregovi i brjegovi

crijep crepovi i crjepovi

U *Malome školskom pravopisu* nema pravila koja se odnose na pisanje riječi koje završavaju na *-tak, -tac, -dak, -dac* jer se pravilo o pisanju *t* i *d* u oblicima tih riječi ne uči u prva četiri razreda osnovne škole. Gornji primjeri, međutim, pokazuju da se u *Malome školskom pravopisu* dosljedno primjenjuju samo preporučena rješenja *Hrvatskoga pravopisa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje te se u rječniku nalaze npr. samo oblici *odatci* i *zadatci*. Također se donose samo preporučena rješenja i kad je riječ o pisanju riječi s pokrivenim *r* (donosi se, primjerice, samo komparativ *vredniji*). Dvostruka se rješenja navode samo kad je i u *Hrvatskome pravopisu* IHJJ-a riječ o ravnopravnim dvostrukostima, npr. u slučaju jednosložnih riječi muškoga roda naglasnoga modela *brijeg* i *crijep*.

Pravila su u *Malome školskom pravopisu* jasno sročena, u njima se upotrebljava metajezik razumljiv (uz pomoć učitelja ili roditelja) već učeniku prvoga razreda.¹⁴ Donosimo primjer pravila o pisanju imena država:

Imena država

Velikim se početnim slovom pišu imena država: *Austrija, Finska, Francuska, Irska, Italija, Japan, Mađarska, Njemačka*.

Ako ime države ima više riječi, sve se riječi u imenu pišu velikim početnim slovom: *Republika Hrvatska, Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija*.

PAZI!

Europska unija nije država, pa se u njoj riječ *unija* piše malim početnim slovom.

Velikim se početnim slovom pišu i imena stanovnika gradova i država: *Dubrovčanin, Dubrovčanka, Finac, Finkinja, Hrvat, Hrvatica, Parižanin, Parižanka, Splićanin, Splićanka*.

Malim se početnim slovom pišu pridjevi izvedeni od imena gradova i država: *dubrovački, finski, hrvatski, pariški, splitski*.

¹⁴ „Već u prvom razredu učenik može naučiti pravila:

- o pisanju točke, upitnika i uskličnika na kraju jednostavnih rečenica
- o pisanju zareza u nabranju
- o pisanju velikoga početnog slova u osobnim imenima i prezimenima, nazivima mjesta i vlastite ulice ili trga
- o pisanju kratica za razred, učenik/učenica, gospodin/gospođa.” (Težak 1996: 273).

Iz primjera je vidljivo da učenika (u danome primjeru napomenom u okviru te napomenama o pisanju etnika i ktetika) nastojimo upozoriti na najčešće pogreške u učeničkome pisanju. To činimo dosljedno i sustavno i u pravilima i u pravopisnome rječniku.

Kako bismo učeniku olakšali služenje *Pravopisom*, u pravilima se nalazi mnogo tablica, okvira i ostalih grafičkih rješenja koja pravila čine preglednijima. Donosimo primjer tablice koja učeniku treba pomoći pri prihvaćanju pravila i usustavljanju znanja o pisanju velikoga i maloga slova. U prvome retku tablice (kao i u gornjemu primjeru, u kojemu umjesto naziva *etnik* i *ktetik* upotrebljavamo opisnu odredbu *imena stanovnika gradova i država te pridjev izveden od imena gradova i država*) jasno se vidi kako metajezik prilagođujemo učeničkoj dobi te ne upotrebljavamo naziv *prijedlog*, nego kažemo: *u, pri, kod* i slično:

SVE RIJEČI imena pisane su velikim početnim slovom osim <i>u, pri, kod</i> i slično	samo PRVA RIJEČ imena pisana je velikim početnim slovom, a ostale su pisane malim početnim slovom osim ako je koja riječ vlastita imenica
imena država Republika Hrvatska, Sjedinjene Američke Države	imena planina i gora Moslavačka gora, Požeška gora, Zagrebačka gora
imena gradova Novi Vinodolski, Slavonski Brod	imena voda Crveno jezero, Modro jezero, Plitvička jezera
imena sela Bijeli Vir, Stari Mikanovci, Veliko Trgovišće	imena ulica i trgova Trg slobode, Vinogradska cesta, Vrapčanska ulica
	imena blagdana i praznika Dan državnosti, Dan neovisnosti, Dušni dan, Svi sveti
	imena ratova Domovinski rat, Drugi svjetski rat
	imena planeta i nebeskih tijela Mali medvjed, Merkur, Mjesec, Veliki medvjed, Venera, Sunce, Zemlja

U literaturi se često ističe i kako je veza s drugim predmetima iznimno važna za nastavu hrvatskoga jezika: „Nastavnici svih predmeta morali bi, bar što se tiče njihova stručnog nazivlja, bdjeti nad pravopisnom pravilnošću svega što

učenici pišu u nastavi njihova predmeta, ali bi i nastavnik hrvatskoga jezika povremeno morao uzimati učeničke bilježnice drugih predmeta i provjeravati s kolikom pomnjom se s ploče ili grafoskopa prepisuju stručni nazivi i strana vlastita imena te koliko se nastava pravopisa odražava na sveukupnu pismenu djelatnost učenika.” (Težak 1996: 276).

Stoga smo nazivlju s kojim učenici nižih razreda osnovne škole dolaze u dođir i usustavljenoj obradbi naziva u *Malome školskom pravopisu* poklonili osobitu pozornost. Već pri izradbi *Prvoga školskog rječnika*¹⁵ u punoj smo mjeri osvijestili važnost ispravnoga pristupa nazivlju od najranije dobi. U *Malome školskom pravopisu* kao rječničke se natuknice stoga donose mnogi pravopisno sporni nazivi različitih područja, npr.: *bjelogorica, božja ovčica, buča, djelitelj, djeljenik, djeljiv, djetelina, maćuhica, maestral, magnolija, maslačak*.

Pozornost poklanjamo i nazivlju izvannastavnih aktivnosti, osobito informatičkomu nazivlju koje je dijelom svakodnevnoga učenikova života. Iako informatika još uvijek nije obvezatan predmet u osnovnoj školi, nego izvannastavna aktivnost u nižim razredima, a izborni predmet u višim, smatramo da je informatičko nazivlje važan dio pravopisnoga rječnika. U *Pravopisu* donosimo informatičke nazive koji imaju kakav pravopisni problem kao natuknice, a neke kolokacije koje uključuju naziv ili višerječne nazive donosimo i kao primjere. Nažalost, za uvođenje obveznoga predmeta informatike od prvoga razreda treba sve škole opremiti informatičkim učionicama, odgovarajućim programima te osposobiti učitelje koji će tu nastavu izvoditi, pa je vjerojatno to razlog zašto već sad svi učenici nemaju taj predmet i u nižim razredima osnovne škole.

CD (kompaktni disk) CD-ovi *CD pogon*

DVD DVD-ovi *DVD pogon*

Korni Kornija *Crtamo s Kornijem., Kornijeva kućica*

dio dijela, dijelovi *Ne mogu sastaviti slagalicu bez dijela koji nedostaje., dijelovi računala*

elektronički *elektronička poruka, elektronička pošta*

fotozapis

I/U jedinica (izlazno-ulazna jedinica)

internet

isključivanje *isključivanje računala*

korisnički *korisničko sučelje*

multimedijski *multimedijski DVD*

izbornik *padajući izbornik*

uključivanje *uključivanje računala*

uređivanje *uređivanje stranica teksta*

videozapis

web-preglednik Bolje je reći *mrežni preglednik*.

web-stranica Bolje je reći *mrežna stranica*.

WWW preglednik Bolje je reći *mrežni preglednik*.

¹⁵ Hudeček i Mihaljević 2008.

Mali školski pravopis donosi i one natuknice koje se odnose na školski me-tajezik, a pri zapisivanju kojih učenik može biti u dvojbi: to su nazivi školskih predmeta i izvannastavnih aktivnosti¹⁶, kod kojih se u praksi pojavljuje problem velikoga/maloga slova.

Hrvatski jezik (školski predmet u svjedodžbi)

Matematika (školski predmet u svjedodžbi)

Priroda i društvo (školski predmet u svjedodžbi)

Tjelesna i zdravstvena kultura (školski predmet u svjedodžbi)

Likovna kultura (školski predmet u svjedodžbi)

Glazbena kultura (školski predmet u svjedodžbi)

dramsko-recitatorska skupina (izvannastavna aktivnost)

etnoskupina (izvannastavna aktivnost)

izvidači (izvannastavna aktivnost)

lutkarska skupina (izvannastavna aktivnost)

prvopričesnici (izvannastavna aktivnost)

radijska skupina (izvannastavna aktivnost)

ritmika (izvannastavna aktivnost)

učenička zadruga (izvannastavna aktivnost)

U rječniku se normativnost ostvaruje na nekoliko razina. U njemu se donose samo normativno sporne natuknice s pravopisnim problemom (koji se pojavljuje u kanonskome obliku ili u kojemu obliku natuknice) pronađene u korpusu; od toga pravila odstupamo tek iznimno rijetko, kad znamo da je riječ o ve-oma često pogreški. Tako npr. uspostavljamo natuknicu *četiri* s koje upućuje-mo na natuknicu *četiri* iako riječ *četiri* nije pronađena u udžbeničkome korpusu.

Normativno sporne natuknice s pravopisnim problemom upućuju se na nor-mativno točnu riječ. Normativno je upućivanje prilagođeno učeničkoj dobi te je sav složen normativni odnos jezičnih jedinica sveden na napomenu: *Bolje je reći xxx.*

aerodrom Bolje je reći *zračna luka.*

avion Bolje je reći *zrakoplov.*

džungla Bolje je reći *prašuma.*

ljubičica Bolje je reći *ljubica.*

pijevac Bolje je reći *pijetao.*

pijevčev Bolje je reći *pijetlov.*

podvući podvučem, podvući ću Bolje je reći *podcrtati.*

¹⁶ Nazivi izvannastavnih aktivnosti uzeti su prema radu više savjetnice za razrednu nastavu u Agenciji za odgoj i obrazovanje u Zagrebu Šimice Mihaljević, v. Mihaljević 2014.

sačekati sačekat ću Bolje je reći *pričekati* ili *dočekati*.

svađati se svađat ću se, svađajući se Bolje je reći *svaditi se*.

U nekim se normativnim priručnicima upotrebljavaju razvedeni sustavi normativnoga upućivanja, koji uključuju veći broj znakova za upućivanje i normativnih odrednica, ali to nismo smatrali primjerenim za pravopis namijenjen učenicima najmlađe dobi. Osim navedene oznake uz neke se riječi koje naglašeno pripadaju razgovornomu jeziku i to naznačuje rečenicom *Tako se kaže u razgovoru*.

crtić Tako se kaže u razgovoru. Bolje je reći *crtani film*. *crtić o Mickeyju Mouseu*, *crtić o Tomu i Jerryju*

dečko Tako se kaže u razgovoru. Bolje je reći *dječak*.

dečkov Tako se kaže u razgovoru. Bolje je reći *dječakov*.

dućan Tako se kaže u razgovoru. Bolje je reći *prodavaonica* ili *trgovina*.

Jedno od načela koje primjenjujemo u pravopisnome rječniku jest da se u njemu nastoji dati najveći mogući broj normativnih obavijesti u skladu sa spoznajnim mogućnostima učenika. Primjere u pravopisnome rječniku prepoznali smo kao mogućnost utvrđivanja i proširivanja pravopisnoga znanja. Jedno od načela koje smo dosljedno primjenjivali pri donošenju primjera uz natuknice u pravopisnome rječniku jest da uz natuknicu donosimo najčešće kolokacije u kojima i druga riječ ima pravopisni problem. Pokazuje to i već navedeni primjer obrade natuknice *crtić* u kojoj u primjerima učenicima pokazujemo kako se zapisuju oblici imena *Mickey* i *Jerry*.

adventski *adventski vijenac*

anđeo *anđeo čuvar*, *anđeo Gabrijel*

cvjetni *cvjetni vjenčić*

cvrkutati *cvrkuće*, *cvrkućući* *Ptičica*
cvrkuće.

čestitka *božićna čestitka*, *rođendanska čestitka*

čokolada *mliječna čokolada*

dječji *dječji časopis*

ispričnica *liječnička ispričnica*

jahaći *jahaće čizme*

kasetofon *prijenosni kasetofon*

katolički *Katolička Crkva*,
katolička vjera

kukurijekati *kukurijeće*,
kukurijekat će, *kukurijećući*
Pijetao kukurijeće.

lastavičji *lastavičje gnijezdo*

Uz natuknice kao primjere donosimo i kolokacije u kojima je druga riječ (ili oblik riječi) dobar izbor u normativnoj dvojbi:

božićni *božićno drveće*

vrijeme vremena *Vrijeme istječe.*

Primjer *Vrijeme istječe.* dan je kako bi diskretno upozorio učenika da je pogrešno reći *Vrijeme ističe.* iako će učenici mnogo kasnije učiti o različitim značenju paronimnih glagola *isticati* i *istjecati*.

Uz natuknice se donose objašnjenja (kratke definicije značenja) i primjeri kad se navode natuknice koje su paronimne ili natuknice koje se međusobno razlikuju po sastavljenome i nesastavljenome pisanju:

darivati darivat ću, darivajući *darivati slatkiše, darivati djecu*

darovati darovat ću *darovati slatkiše*

isticati ističem, isticat ću, ističući (naglašavati) *Ističu naše zasluge.*

istjecati istjecat će, istječuci (nestajati tekući ili prolazeći) *Vrijeme istječe., Voda istječe iz kade.*

kojiput (katkad, nekad) *Jesi li i ti kojiput pokisao?* ali: *Ne znam koji put ti to kažem!*

Primjerom se pokazuje i ono što se ne spominje u pravilima jer nije obuhvaćeno planom i programom (npr. da bjelinu treba pisati između broja i znaka mjerne jedinice; to jest pravopisni problem i pojavljuje se u nastavi matematike, ali u prva se četiri razreda ne uči bjelina kao pravopisni znak):

dl (decilitar) *3 dl*

dm (decimetar) *5 dm*

Primjerom ili objašnjenjem upućuje se i na više značenja riječi:

čitač *laserski čitač, digitalni čitač, U našem razredu ima i čitača i nečitača.*

Danica (žensko ime i ime zvijezde)

U pravopisnome rječniku, dakle, koristimo se svakom prilikom da uz pravopisnu prenesemo i koju drugu normativnu obavijest nastojeći predvidjeti ona mjesta na kojima bi učenik mogao osjetiti nesigurnost ili pogriješiti. Namjera nam je ilustracijama podržati i učenikovo razumijevanje i usvajanje kolokacija općenito (ne samo onih u kojima obje sastavnice imaju kakav pravopisni problem i koje donosimo kao primjere) te u rukopisu rječnika uz tekst bilježimo i napomene za ilustratora.

Treći su dio *Maloga školskog pravopisa Vježbice* (tako smo ih nazvali kako bi učenicima bile bliže).¹⁷ Nastojali smo da budu raznolike i da se u njima ne donose pogrešni primjeri koje učenik mora ispraviti. Predviđeno je da budu poseban dodatak *Pravopisu* te da se mogu umnažati kako bi učenici mogli dobro uvježbati gradivo. Donosimo neke primjere vježbica, s tim da će one biti bitno obogaćene ilustracijama.

Ispuni tablicu pazeći na veliko i malo slovo:

(muškarac)	francuz (ključ)
(muškarac)	talijan (kruh)
Đurđica (ime)	(cvijet)
(zvijezde)	lav (životinja)
Ivančica (ime)	(cvijet)
(žena)	japanka (obuća)
Mađarica (žena)	(kolač)
Mjesec (nebesko tijelo)	(razdoblje od 28 do 31 dana)
(praznik)	nova godina (godina koja dolazi)
Palčić (lik iz bajke)	(mali palac)
(grad)	rijeka (voda tekućica)
Ribe (zvijezde)	(horoskopski znak)
sveta Barbara (svetica)	(blagdan)

Čarobni napitak sve smanjuje. Pretvorit će bombon u bombončić...

bombon	bombončić
bor	
brežuljak	
brod	
češalj	
grm	
jež	
hrast	
kamen	
kamion	
kaput	
kolač	
konj	
kotač	
križ	

Popuni prazna mjesta u rečenicama:

Muškarac iz Hrvatske je Hrvat.

Žena iz Hrvatske je Hrvatica.

Muškarac iz Japana je _____.

Žena iz Japana je _____.

Muškarac iz Kine je _____.

Žena iz Kine je _____.

Napiši neskraćeno:

U 3. r. išao je šk. god. 2014./2015.

¹⁷ Težak (1996: 73) pravopisne vježbe dijeli na grafijske (pisanje slova, velika i mala slova, strane riječi), glasovne (pisanje glasova i glasovnih skupova), interpunkcijske (interpunkcije i ostali pravopisni znakovi) i leksičke (sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi), a po stupnju izvornosti dijeli ih na: prepisivanje, odgovore na pitanja, dopunjavanje i proširivanje rečenice, ispravljanje (pogrešaka, deformiranih rečenica i dr.), diktate, sastavljanje (dužih i kraćih tekstova).

Ispuni tablicu:

Markov je kaput svijetao.	Marijin je kaput svjetliji.	Klarin je kaput najsvjetliji.
Maritina je haljina lijepa.		
Očeva je košulja bijela.		

Popuni rečenice:

Ja ću se igrati kockicama. Ti ___ čitati knjigu. Maja ___ pisati kod kuće zadaću.
Mi ___ svi biti dobri. Vi ___ se igrati na dvorištu. Oni ___ ići u kino.

Kako se glasaju životinje?

Pas laje, mačka _____, lav _____, patka _____, puran _____.

Što će biti sutra?

Jučer se grijao. Sutra će se grijati.

Jučer je učio. Sutra _____.

Jučer sam se igrao. Sutra _____.

3. Zaključak

Mali školski pravopis zamišljen je kao priručnik koji izlazi ususret potrebi koja je prepoznata i u teorijskoj literaturi (Težak 1996, Kuvač i Cvikić 2005, Pavličević 2006) i u svakodnevnoj praksi poučavanja učenika razredne nastave hrvatskomu jeziku. U ovome smo radu opisali elemente u kojima se prepoznaje naše nastojanje da se u *Malome školskom pravopisu* da najveći mogući broj normativnih obavijesti usklađen, naravno, sa spoznajnim mogućnostima učenika prvih četiriju razreda osnovne škole. Ti su elementi:

- donose se samo preporučena (a ne i dopuštena) rješenja iz *Hrvatskoga pravopisa* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje
- obilato se upotrebljavaju tablice, okviri i ostala grafička rješenja koja omogućuju da se pravila bolje razumiju i lakše pamte
- upotrebljava se jednostavan metajezik (izbjegavaju jezikoslovni nazivi koje učenici ne znaju)
- pridaje se velika pozornost nazivima s kojima se učenici susreću u cjelokupnoj nastavi i nazivima iz njihova školskoga metajezika
- normativno sporne natuknice u rječniku upućuju se na bolju riječ rečenicom *Bolje je reći xxx*.

- katkad se naznačuje i razlog upućivanja (*Tako se kaže u razgovoru.*) te se razvija svijest učenika o funkcionalnoj raslojenosti jezika
- uz natuknice u pravopisnome rječniku donose se kao primjer najčešće kolokacije u kojima i druga riječ ima pravopisni problem
- uz natuknice u pravopisnome rječniku donose se kao primjer i kolokacije u kojima je druga riječ (ili oblik riječi) dobar izbor u normativnoj dvojbi
- uz natuknice se donose objašnjenja (kratke definicije značenja) i primjeri kad se navode natuknice koje su paronimne ili natuknice koje se međusobno razlikuju po sastavljenome i nesastavljenome pisanju
- primjerom se katkad pokazuje i ono što se ne spominje u pravilima jer nije obuhvaćeno planom i programom, a pripada znanju koje se od učenika očekuje (npr. pisanje bjeline između broja i znaka mjerne jedinice).

Literatura:

- BEŽEN, ANTE; REBERSKI, SINIŠA. 2014. *Početno pisanje na hrvatskome jeziku*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2008. Nazivi u školskim rječnicima. *Studia lexicographica* 1/2. 105–113.
- HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2015a. Dječji jezik i jezični priručnici za djecu. *Researching Paradigms of Childhood and Education. Book of selected papers. 2nd Symposium: Child Language and Culture – Istraživanje paradigmi djetinjstva i obrazovanje. Zbornik radova. 2. zbornik: Dječji jezik i kultura*. Sveučilište u Zagrebu – Učiteljski fakultet. Zagreb. 54–67. http://server.penta-pco.com/congressBuilder/content/35/2_simpozij.pdf.
- HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2015b. Navođenje u novinskome tekstu. *Jezik medija nekada i sada. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga 6. i 7. lipnja 2014. godine na Filozofskome fakultetu u Osijeku*. Ur. Rišner, Vlasta. Hrvatska sveučilišna naklada i Filozofski fakultet u Osijeku. Zagreb – Osijek. 164–183.
- HUDEČEK, LANA; VUČIĆ, IVANA. 2014. Funkcionalni pravopis: Dizajn i pravopisna norma – pisanje točke iza rednoga broja. *Hrvatski jezik* 1/2. 1–4.
- KUVAČ, JELENA; CVIKIĆ, LIDIJA. 2005. Dječji jezik između standarda i dijalekta. *Jezik u društvenoj interakciji. Zbornik radova sa savjetovanja održanoga 16. i 17. svibnja u Opatiji*. Ur. Stolac, Diana; Ivanetić, Nada; Pritchard, Boris. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb – Rijeka. 275–284.
- MIHALJEVIĆ, ŠIMICA. 2014. Kako pisati nazive izvannastavnih aktivnosti? *Hrvatski jezik* 1/4. 32–34.

- PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, DUNJA. 2006. Jezičnost i međujezičnost između sustava, podsustava i komunikacije. *Lahor* 1. 1–14.
- TEŽAK, STJEPKO. 1996. *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Školska knjiga. Zagreb.

Mrežni izvori:

Getting started: The assesment of Orthographic development. /online/. <http://www.pearsonhighered.com/samplechapter/013223968X.pdf> (pristupljeno 12. siječnja 2015.).

Primary spelling inventory /online/. http://readingandwritingproject.com/public/themes/rwproject/resources/assessments/spelling/spelling_primary.pdf, <http://anwsu.org/reading%20resource/spelling.pdf> (pristupljeno 25. veljače 2015.).

Small Orthography Manual as a help in learning Croatian in the first four grades of elementary school

Abstract

This paper presents some of the solutions used the *Small Orthography Manual*. This manual, which follows the rules of the Institute of Croatian Language and Linguistics' *Croatian Orthography Manual*, is based on a corpus of school books and is suited to the needs of students in the first four grades of elementary school. The first part consists of orthographic rules, which follow the solutions recommended by the Croatian Orthography Manual. Only those rules included in the school curriculum are taken into consideration, and they are metalinguistically adapted to the target age group. The second part consists of an orthographic dictionary, which consists only of those words which are difficult to spell and which occur in textbooks and in students' everyday life. The dictionary also briefly explains words found in textbooks that are new and unknown to students. The third part consists of exercises adapted to the age of the students, which are designed to help them learn orthographic rules. A manual of this kind does not exist in Croatia, and it would be a very useful tool to help students get used to consulting an orthographic manual whenever they have a spelling problem from an early age, and at first with the help of their teachers and/or parents.

Keywords: orthographic manual, Croatian language competencies, native language competencies

Ključne riječi: pravopisni priručnik, hrvatska jezična kompetencija, kompetencija na materinskome jeziku